

שיעור (1) – תוכנית הלימוד, קדושה חומרא וקולא כי תצא, תשפ"ב

א. רקע ספרותי

א. ראשונים:

רמב"ם ספר קדושה: הלכות מאכלות אסורות, והלכות שחיטה
שלחן ערוך יורה דעה סימנים א-קלח

ב. אחרונים וספרים למעשה:

ילקוט יוסף

ואכלת ושבעת

יאכלו ענוים וישבעו

פניני הלכה

אכול בשמחה

ב. תוכנית

ג. אלול-תשרי:

טריפות: פניני הלכה (כ-כא) 1-50

כללי טריפות – מדע והלכה

הספקות במשחטות התעשיותיות

מדיניות הלכתית

בשר חלק (גלאט)

הכשרת הבשר: פניני הלכה (כב) 51-76

יסודות: מליחה, צליה.

למעשה: כבד, לבבות.

ד. חשוון-כסליו:

שרצים: פניני הלכה (כג) 77-114

יסודות הסוגיה וטעויות בהבנתה

למעשה: מתי יש לחשוש ועד כמה

מזון מן החי: פניני הלכה (כד) 115-122 ; (ל) 229-248

ביצים – חששות, דם בביצים.

חלב – חלב מן הטמא.

מאכלי גויים: פניני הלכה (כז-כט) 164-228

פת עכו"ם

סתם יינם

חלב עכו"ם.

כשרות בחו"ל

ה. טבת-אדר:

בשר בחלב: פניני הלכה (כה-כו), 123-163 ; (לד-לה) 318-365

איסור בישול בשר בחלב.

תערובות.

הרחקות.

הכשר כלים: פניני הלכה (לא-לג) 249-317

טבילת כלים.

האם כלים מודרניים בולעים.

שימוש במדיח כלים

תעשית המזון: פניני הלכה (לו-לז) 366-399

גילטין

מוצרים סינטטים

בשר מלאכותי

ייבוא

נאמנות: פניני הלכה (לח) 400-524

תעודת כשרות

נאמנות מי שאינו שומר כשרות

ג. הקדמה: קדושה וחומרה

ו. ויקרא, כ, כב-כו

וּשְׁמֶרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטַי וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִקְיָא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לְשִׁבְתָּ בָּהּ: וְלֹא תִלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר אֲנִי מְשַׁלַּח מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת כָּל אֱלֹהֵי עֲשׂוּ וְאֶקְּץ בָּם: וְאָמַר לְכֶם אֲתֶם תִּירְשׁוּ אֶת אֲדֻמַּתִּים וְאֲנִי אֶתְנֶנָּה לְכֶם לְרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זִבְת חֶלֶב וְדִבְשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים: וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהוֹר וְלֹא תִשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי לְכֶם לַטְּמֵא: וְהִיִּיתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאַבְדֹּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי:

ז. מסילת ישרים פרק יג-טו

...ואם תאמר מניין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים, והרי חכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי נדרים פט): לא דיך מה שאסרה תורה, שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים? והרי מה שראו חכמינו ז"ל בחכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת כבר עשוהו, ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו היותו ראוי להיתר ולא לאיסור, ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותם? התשובה היא, כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח והזהירו עליו חכמינו ז"ל, הוא מה שנאמר (תורת כהנים): "קדושים תהיו". פרושים תהיו...

ואם תשאל ותאמר, אם כן, אפוא, שזה דבר מצטרף ומוכרח, למה לא גזרו עליו החכמים כמו שגזרו על הסייגות ותקנות שגזרו? הנה התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים.

אך השרידים אשר בעם, החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה בם, להם מגיע לקיים משנת חסידים אשר לא יוכלו לקיים האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה כי בזה בחר ה', שכיון שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שווה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות איש לפי שכל. הנה לפחות יחידי סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה...

הפרישות בדינים הוא להחמיר בהם תמיד. לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת אם טעמו נראה, אפילו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו ושלא תצמח מן החומרא קולא), ולהחמיר בספיקות אפילו במקום שאפשר להקל נהם... והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי. אלא איהן דאחמיר אנפשיה (הוא זה שהחמיר על עצמו). וכבר זכרתי למעלה שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל. לפרושים שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה.

ח. ספר מסילת ישרים פרק כ במשקל החסידות

מה שצריך לבאר עתה הוא משקל החסידות הזו, והוא ענין עקרי מאד מאד, ותדע באמת שזהו המלאכה הקשה שבחסידות כי דקותו רב ויש ליצר בדבר הזה כניסה גדולה, על כן נמצאת סכנתו עצומה כי הרבה דברים טובים יוכל היצר לרחק כאילו הם רעים, והרבה חטאים לקרב כאילו הם מצות גדולות, ובאמת שלא יוכל איש להצליח במשקל הזה אלא בגי' דברים: א. שיהיה לבו ישר שבלבבות שלא תהיה פנייתו אלא לעשות הנחת רוח לפניו יתברך, ולא זולת זה כלל. ב. ושיהיה מעיין על מעשיו עיון גדול וישתדל לתקנם על פי התכלית הזו. ג. ואחר כל זאת יהיה משליך יהבו על ה', שאז יאמר בו (תהלים פ"ד) אשרי אדם עוז לו בך וגוי' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

...

והנה מה שצריך להבין הוא כי אין לדון דברי החסידות על מראיהן הראשון, אלא צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו, ולו יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד...

הרי לך שאין לדון בחסידות המעשה באשר הוא שם לבד, אך צריך לפנות כה וכה לכל הצדדין שיוכל שכל האדם לראות, עד שידון באמת איזה יכשר יותר העשיה או הפרישה....

נמצאת למד שהבא להתחסד חסידות אמיתי צריך שישקול כל מעשיו לפי התולדות הנמשכות מהם, ולפי התנאים המתלולים להם לפי העת לפי החברה לפי הנושא ולפי המקום, ואם הפרישה תוליד יותר קידוש שם שמים ונחת רוח לפניו מן המעשה - יפרוש ולא יעשה. או אם מעשה אחד במראיתו הוא טוב, ובתולדותיו או בתנאיו הוא רע, ומעשה אחד רע במראיתו וטוב בתולדותיו - הכל הולך אחר החיתום והתולדה שהיא פרי המעשים באמת, ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון, כי אי אפשר לבאר הפרטים שאין להם קץ, וה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה.

ומעשה דר' טרפון יוכיח (ברכות י'): שהחמיר להטות כב"ש ואמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, אף על פי שמחמיר היה, וזה שענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל היה ענין כבד לישראל מפני המחלוקת הגדולה שרבתה ביניהם, וסוף סוף נגמר שהלכה כבית הלל

לעולם, הנה קיומה של תורה שגמר דין זה ישאר בכל תוקף לעד ולעולמי עולמים ולא יחלש בשום פנים שלא תעשה תורה חס ושלוש כשני תורות, ועל כן לדעת המשנה הזאת יותר חסידות הוא להחזיק בבית הלל אפילו לקולא מלהחמיר בבית שמאי. וזה לנו לעינים לראות אי זה דרך ישכון אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'.

ט. משפט כהן סימן עו, עמ' קנ טור ב

כשיראו העם כולו, שמה שהוא מותר אנחנו מתירים, אז יאמינו ביותר, שכל מה שאנו אוסרים הוא מפני שכך הוא דין תורה, או מנהג ישראל, שהוא ג"כ תורה. אבל אם נאסור אפילו דברים הבאים על ידי המצאה חדשה שלא היה מעולם כלל, יאמרו שהרבנים רוצים להחמיר מלבם ואינם חסים על הציבור, ובוזה יש נתינת יד לפרצות גדולות ה' ישמרנו...

י. אורח משפט, סימן קיב עמ' קכו טור ב

וכבר כתבתי למעלת כבוד תורתם, שאני יודע ברור תכונת בני דורנו, שדוקא ע"י מה שיראו, שכל מה שיש להתיר ע"פ עומק הדין מתירין אנחנו, ישכילו לדעת, שמה שאין אנו מתירין הוא מפני אמתת דין תורה, וימצאו רבים הדבקים בתורה שישמעו לקול מורים בעז"ה, מה שא"כ כשיתגלה הדבר, שישנם דברים כאלה, שמצד שורת ההלכה ראויים הם להיתר ורבנים לא חשו על טרחם וצערם של ישראל, והניחו את הדברים באיסורם, יוצא מזה ח"ו ח"ה גדול מאד, עד שמתרבים המתפרצים לומר על כמה גופי תורה, שאם הרבנים רוצים היו יכולים להתיר, וע"י זה יוצא משפט מעוקל.

יא. שיעורי הרב רא"ס, מקוואות, היחס העקרוני לחומרות (עמ')

מובן, שכאשר יש כמה דרכים, אדם הרוצה לעשות את רצון ה' ינסה למצא את הדרך המתאימה לכל השיטות. ממילא מובן הניסיון למצוא דרך המתחשבת בכל דעות גדולי הראשונים והאחרונים, קל וחומר כשמדובר באיסור חמור שעונשו כרת. לצד זה, הרצון להכריע ככל השיטות והחומרות מעורר קשיים שאסור להתעלם מהם:

ראשית, קשיים מעשיים... במבט רחב יותר: בחלק גדול מן הסוגיות, אם מחמירים בדבר אחד אז מקלים בדבר אחר. לפעמים הפתרון גורם שלא יצאו כאף שיטה ויצא שכרנו בהפסדנו.

בעיה נוספת, שגם היא מעשית ולא מהותית, היא שלניסיון לצאת ידי כל השיטות אין גבול. בעיות מהותיות יותר, הן "הוצאת לעז על הראשונים" ויוהרה. שהרי אם החומרא אכן נובעת מחשש שמא לא קיימנו את ההלכה יש כאן הוצאת לעז על הראשונים... במרחב כזה החומרא גוררת אחריה דרישה לפסול מקוואות שלא נעשו בדרך החומרא, ואז כבר לא מדובר בחשש להוצאת לעז, אלא בהוצאת לעז ממש.¹

... בנוסף לכך יש לשים לב להעדפה של החתם-סופר שלא להחמיר כדי לאפשר את החלפת המים או את העדפת גדולי ירושלים שלא להחמיר כדי לאפשר את חימום המים, המשקפות שיקולים נוספים שאין להתעלם מהם.

לשיקולים אלו יש להוסיף את דבריו של הראי"ה קוק בנושא החומרות. הרב התייחס במקומות רבים לעניין החומרות, מעלתן ומחיריהן. מפורסמים דבריו אודות שמן השומשומין: ... אמנם, לפעמים מסייעת ההחמרה לצאת ידי דעות שונות, אך אם היא נעשית ללא כללים אנו עלולים לאבד את היסודות הקבועים והמוסכמים של ההלכה.

מעבר לכך, כאשר אוספים את כל החומרות ויוצרים מרחב של "חשש" שאי אפשר לפתור אותו, מדובר בחששות יתר שאיננה בריאה ואף מסוכנת. חששות ל"שמא" אין לה מקום! אי אפשר לקיים הלכה שבה האדם רק חי במרחב צר שאין לו בו חשש אך הוא אינו עוסק כלל במצוות עצמן.

...

אולם, יש הבדל בין לחשוש שמא ההלכה כדעת הראב"ד לבין כמיהה אל הקודש. חומרא זו עשויה להיות כמיהה לרעיון יסודי מתחום המקוואות, והוא שיש צורך לשמור זיקה למים טבעיים. כמיהה כזאת שאינה מתוך חשש ראוי וחשוב לשמר.

בשמונה קבצים (קובץ ו, קכה) כתב מרן הרב על דקדוקי המצוות כך: "דקדוקי מצוות נלקחים משני מקורות. יש שהם נלקחים מהמקור התחתיתי של יראת העונש... ויש שבא לו אור הדקדוקי במעשה על ידי שפע אור החיים שבמקור ההשגה... ואז החסידים הם זורחים ומבהיקים מאד, והוא מלא אהבה וחסד, ומופיע אור שליחה ורחמים ודעה גדולה." ישנן שתי תנועות נפש,

¹ יש להבהיר, שאכן יש מקרים שהבירור ההלכתי דורש תיקון על אף שמדובר בפסילת מעשה שנעשה בעבר. דוגמא למקרה כזה אפשר לראות בדברי שו"ת רב פעלים בשם חמיו, בקשר לתפילין שאינן מרובעות: "...ובזמן רבינו הגדול מו"ר זקני הרב רבינו משה חיים זצ"ל... אחר שעיין בדברי הפוסקים בדבר הזה והסכים לפוסלם... אז הכריז בכל בתי כנסיות שכל התפילין שלובשין אנשי העיר הם פסולים. ומעתה יהיו לובשים התפילין שלהם בלא ברכה עד שילמדו לאומן לעשות מחדש תפילין מרובעים..." (שו"ת רב פעלים חלק ד - אורח חיים סימן ב). אולם דבריו אמורים על טעות בדבר הלכה פסוקה שאין עליה עוררים. לא ראי זה כראי דקדוק בדבר שמוסכם על כל הפוסקים שאפשר להקל בו. דוגמא להתנגדות לתיקונים שאינם מן הדין העלולים להוציא לעז על ספרי תורה אפשר לראות בתשובה של ר' שלמה קלוגר (ספר תורה חידושי דינים ותורות סימן קטו).

שהתוצאה שלהן זהה – הקפדה יתירה בדקדוקי מצוות – אך המניע שונה לחלוטין. המקור הראשון המכונן דקדוקי מצוות הוא יראת העונש. לדברי הרב יש במצב זה גם הרבה דמיון, ונראה שהכוונה היא לדימוי מעורר פחד של האלוקות, האחוז בקפידות ובדקדוקים, וממילא תנועת הנפש היא של חששות וספקות. אך יש מקור אחר לדקדוקי המצוות – המגיע מתוך חסד, מתוך הבנת האור ושפע החיים שיש בדקות המצוות, והתאמתן עד לפרטי פרטיהן לנשמה הישראלית שבקרבנו. מקור כזה מוביל אף הוא לדקדוק, אך זהו דקדוק מלא אהבה וחסד. הראייה אינו מבקר את הדקדוק מהסוג הראשון, זה המגיע מיראת העונש. הוא רואה בו את הבסיס שצריך להתעלות כל הזמן לדקדוק מהסוג השני, המגיע מתוך הבנה חיבור ואהבה (שם קכו): "הדקדוק המעשי, הבא מתוך המעין התחתון של יראת העונש, אע"פ שיש בו הרבה קטנות ודינים, מ"מ סופו להתעלות, וכל דיניו מתהפכים ללהט של גבורות קודש, באהבה ושלחבת אש נעימת ידידות עליונה, באהבת הבריות, וכן ושכל טוב. וסופו שיגיע עד המעין העליון של אור החיים, שזיו התענוגים הקדושים מאיר בהם בכל תוקף זהרו. מה יקר חסדך א-להים ובני אדם בצל כנפיד יחסיו, יריון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם, כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, משוך חסדך ליודעך וצדקתך לישרי לב."

נראה שלעיתים בציבור הציוני-דתי יש רתיעה מסוימת מחומרות והקפדות. בקהילה הבריסקאית, החומרות מרכזיות מאד בעבודת ה'. אצל הגרי"ז היו מקצרים בתפילה בראש השנה ולאחר מכן תוקעים כל היום, משום שתפילה דרבנן ותקיעות מדאורייתא, וכך לפחות תקיעה אחת תהיה כשרה. ראיתי פעם את מו"ר הרב אהרון ליכטנשטיין זצ"ל בסוכות בכותל מחליף כמה וכמה לולבים כדי שלפחות אחד מהם יהיה כשר ויצא בו ידי חובה. זוהי זהירות גדולה מתוך חרדה אל דבר ה'. הרב קוק קורא לקחת דקדוק זה ולהעצים אותו מתוך הבנה, חיבור ואהבה. זהו דקדוק במצוות שמגיע מתוך זיקוק של העולם הפנימי, ולא יראת עונש.

העולם שלנו נעשה מזוקק יותר בהרבה תחומים, כגון בתחום האסטטי. זיקוק העולם מגלה רבדים חדשים. באופן דומה גם בעולם ההלכה מתגלים רבדים חדשים שיש לתת עליהם את הדעת.